

увага учнів, «як свідомо спрямоване зосередження особистості» [1, с. 111] на орфограмах, що вивчаються. У 12-13-річному віці здатність до запам'ятовування зростає і характеризується переходом від домінування механічного запам'ятовування до смислового; у 13-14-річному – учні сприймають і запам'ятовують за допомогою логічної пам'яті.

Дидактичні особливості вивчення дефісних написань – це закономірності, принципи, методи, прийоми і засоби навчання орфографії. Закономірності: виховний і розвивальний характер навчання, глибина усвідомлення змісту; цілеспрямована взаємодія вчителя й учня на уроці; ефективність навчання за умови активності [5, с. 110]. Принципи як «основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи» [5, с. 111] використовуються як загально-дидактичні, так і власне методичні. Відбувається взаємозв'язок усіх розділів шкільної програми, функціонально-стилістична спрямованість у навчанні мови, зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення тощо. Методи навчання української мови як об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок. У процесі вивчення дефісних написань пропонуються теоретичні (розповідь, пояснення, інформування) теоретично-практичні (бесіда, робота з підручником, мовний розбір), практичні (вправи, перекази, твори, редагування) методи навчання [3, с. 46–59] та прийоми навчання, як деталі методів: мисленнєві (аналіз – синтез; порівняння – абстрагування; конкретизація – узагальнення; індукція – дедукція), специфічні (групування, заміна, перестановка мовних одиниць тощо) та засоби навчання дефісних написань: ТЗН, шкільний підручник, наочність (таблиці, роздавальний матеріал) тощо.

Отже, урахування запропонованих теоретичних особливостей – лінгвістичних, психологічних, дидактичних – дає можливість створити якісну методику вивчення одного із типів орфограм – написання слів через дефіс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна психологія: Навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. Київ: Центр учб. літератури, 2012. 296 с.
2. Загальна психологія: Навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. К.: МАУП, 2000. 182 с.
3. Методика викладання української мови в середній школі: Навч. посіб. для студ. філол. фак. педінститутів спец. «Укр. мова і літ.» / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. Київ: Вища шк., 1979. 278 с.
4. Пономарів О. Сучасна українська літературна мова, 2-ге вид. К.: Либідь, 2001. 387 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.

Лісова Зореслава

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

БІБЛІЙНІ МОТИВИ В ПОЕМІ ІВАНА ФРАНКА «СМЕРТЬ КАЇНА»

До релігійного сюжетно-образного матеріалу митці слова зверталися в усі часи. Протягом століть письменники різних національних літератур використовували універсальні, вічні теми і образи для філософського осмислення дійсності, для розглядання нагальних проблем часу. Неодноразово звертався до «універсальної спадщини» й Іван Франко («На ріці Вавілонський – і я там сидів», «Заповіт Якова», «Мойсей», «Смерть Каїна»). Новаторство митця виявилось в першу чергу в плані ідейно-тематичному. Беручи теми «одвічні», Каменяр повертає їх до сучасності. Так, розглядаючи ідейний зміст і проблематику поеми Івана Франка «Смерть Каїна», можна простежити, як конкретизується і набирає актуальності тема служіння народів, проблема гуманізму.

Біблійна легенда про братів Каїна і Авеля описує буття перших днів існування світу, коли скотарі мали перевагу перед землеробами, а мотив ворожнечі двох братів часто зустрічається в легендарно-міфологічних структурах. У біблійній легенді ворожнеча приводить Каїна до братовбивства, що на більш глибокому рівні має зв'язок з мотивом гріхопадіння людини.

Наголосимо, що у Франка домінантним постає мотив покарання і безсмертя, Каїн у його поемі сприймається як особистість, яка прагне пізнати сенс людського буття.

Написанню поеми передував тривалий період виношування теми, напружена й копітка робота над текстом. І. Франко двічі ґрунтовно переробляв твір, окремі частини змінював по декілька разів, прагнучи надати поемі чіткості та художньої довершеності. Посилаючи 20 березня 1889 р. М. Драгоманову два примірники поеми «Смерть Каїна», Каменяр писав: «Цікавий я дуже, що Ви скажете про «Каїна». Він сидів мені в мозку ще від часу, коли я перекладавав Байронового «Каїна», і тільки торік я осилив сю жидівську легенду, домішавши до неї шматок з легенди про Фауста, котрий з вершин Кавказу оглядав рай. З обробкою сміло скажу – намучивсь я щиро: цілість перероблював два рази з ґрунту, так що з первісно написаного ледве чи осталося нетиканих до 200 віршів, деякі часті перероблював і три, й чотири рази» [16, т. 49, с. 203-204].

Отже, задум поеми про Каїна виник у Франка під час перекладу містерії Байрона «Каїн» (1879). Зазначимо, що в англійського поета Каїн до кінця залишився героєм-романтиком. На думку В. Кобринського, І. Франко-реаліст, не обмежується лише романтичною історією Каїна, адже його не стільки цікавить перебіг історії героя, скільки проблеми, пов'язані з цим образом [10, с. 105].

У Байрона, як і у Франка мотив братовбивства має інший вияв, як бачимо це у Біблії. Братовбивство в англійського поета – вищий прояв бунтарства. Каїн бунтує проти людської покірності Богові, уособленням якої в містерії Байрона є Авель. Бунт Каїна настільки сильний, що проявляється в акті братовбивства. Каїн вбиває не брата, а Божого слугу. І тут – трагедія індивідуума, іронія долі. Каїн, який ненавидів слово «смерть», першим приводить її у світ.

Глибоко збагнувши ідейний зміст містерії Байрона «Каїн», Іван Франко здійснив переклад поеми англійського поета і через десять років створює свою поему «Смерть Каїна». У Франковій інтерпретації особливо виразним постає мотив людиноненависництва. Наголошуючи на душевній депресії Каїна-пустельника, автор посилює мінорну тональність пейзажу. Оперуючи слуховими образами, І. Франко змальовує психологічний портрет Каїна, приреченого на вічне блукання:

*Минувся ліс. Хрустить пісок пустині
Під поступом важким. Там шакал вие
В розсіліні, орел у небі крикне,
Сверцок самотній між піском цвіркоче,
А там тиша довкола, мов в могилі [16, т. I, с. 272].
Пейзажний малюнок довершується образом зорового сприймання:
Не раз серед тиші тієї раптом
Туман піску, мов велетень, здійметься
Сивавим стовпом аж під саме небо
І, крутячись, по ровені пройдець,
Мов цар, – і враз простреться знов на землю
Мов привид, щезне [16, т. I, с. 272].*

Отже, романтичний пейзаж сонної пустелі, суворої, дикої, гармоніює з настроями розчарованого героя. І. Франко тут виступає як майстер пейзажного живопису. Вражає, як автор описує пробирання Каїна на вершину високої гори, щоб подивитися на «Божий рай». Уся природа відчуває, що його праця є марною.

За допомогою розгорнутого порівняння Франко передає внутрішні порівняння Каїна на тлі загальної гнітючої атмосфери:

*Нічого там не ждав, не надіявсь,
А все ж ішов. Так журавель, почувши,
Що ген за морем, в північній країні,
Весна зблизилась, розпускає крила
І, пісню дзвонячи, летить туди,
За сотні миль, не дбаючи на бурі,
На морські вали й хитроці стрільців [16, т. I, с. 275].*

Привабливість раю Франко передає контрастним зіставленням світла й тіні, чергуванням дисонансних барв. Герой весь день бродить у мороку, і лише при заході сонця в золото-рожевім блиску йому являється чудовий вид кришталевих стін і золотих райських башт.

Усвідомивши свою провину перед Богом і людьми, Каїн просить Бога дозволити йому подивитися на втрачений рай, але не отримує відповіді. Однак герой не покидає наміру добитися своєї мети навіть ціною великих мук, зрештою, він готовий іти на компроміс з «вищими небесними силами» і славословить Бога, покорається його волі.

Важливе місце у внутрішніх монологів Каїна займають риторичні запитання:

Хіба ж я смерті Авеля бажав?

Я жить хотів по-свому – більш нічого.

Хіба стрілець бажає смерті звіра ?

Він хоче жить, йому потрібно м'яса!

Він хоче жить і мусить боронитись,

Щоб звір його не з'їв! А той, що лук

І стріли видумав, чи смерті він бажав чиєї?

Ні, бажав лиш жити,

Придумував підмогу для життя! [16, т. I, с. 286].

Отже, згідно з творчим задумом показати мислячу людину саме свого часу, автор зосереджує увагу на розкритті особистості героя в процесі мислення, розмірковувань:

Значить – знання, то не бажання смерті,

Не враг життя! Воно веде к життю!

Вбезпечує життя! От в чім вся річ! [16, т. I, с. 286-287].

Коментуючи ідейний зміст свого твору, І. Франко вказує на психологічну спорідненість, проводить паралель між собою та героєм. Але в поемі наратор «не прив'язаний» до Каїна. Відтворюючи його характер, І. Франко дотримується радше реалістичного принципу. Його герой живе своїм індивідуальним життям, має свій світ. Тож такий об'єктивно виписаний характер не дозволяє ототожнювати героя з автором. Зазначимо, що дія в поемі розгортається в логічній послідовності, кожна картина психологічно вмотивована, переживання і думки героя розкриваються поступово й вичерпно.

«Смерть Каїна» – це новаторський твір, художнє відтворення духовних шукань особистості. Реалістичний задум твору розкривається в еволюції образу Каїна. Франко свого головного героя переносить з морального плану у соціально-психологічний. Отже, образ Каїна можемо вважати символічним, що втілює у собі проблему становлення особистості у суспільстві, її пориву до знань, пізнання світу. Вважаємо, що в основі Франкової версії образу Каїна лежить байронівський мотив бунтарства. Каїн у Франка – це нескорений бунтар, каменярь, що лупає велику гранітну скалу, поборник правди і справедливості, що вболіває за долю майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів: монографія. К.: КНУ, 2008. 520 с.
2. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: підруч. К.: КНУ, 2009. 519 с.
3. Вервес Г. Д. В інтернаціональних літературних зв'язках: Питання контексту. К.: Дніпро, 1983. 383 с.
4. Гнатюк М. П. Поема як літературний вид. К.: Дніпро, 1972. 112 с.
5. Каспрук А. Від «Енеїди» до «Мойсея» // *Радянське літературознавство*, 1970. № 9. С. 65-71.
6. Каспрук А. Поема в сучасному літературознавстві // *Радянське літературознавство*. 1972. № 5. С. 29-35.
7. Каспрук А. Українська поема кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Ідеї, теми, проблеми жанру. К.: Наукова думка, 1973. 247 С.
8. Каспрук А. Філософські поеми І. Франка. К.: Наукова думка, 1965. 190 с.
9. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
10. Кобринский В. Г. Поэма И. Я. Франко «Смерть Каина» и борьба против эпигонов романтизма. Уч. зап. Дальневост. ун-т. Владивост., 1957. Вип. 1. С. 103–111.
11. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
12. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
13. Літературознавчий словник – довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2006. 752 С. (Nota Bene).

14. Скоць А. І. Жанрові особливості філософських поем І. Франка (На матеріалі поем «Смерть Каїна» і «Мойсей») // *Укр. літературознавство*. 1966. Вип. 1. С. 103–111.
15. Скоць А. І. Франкова версія образу Каїна в поемі «Смерть Каїна» // *Рад. літературознавство*. 1960. 36. 8. С. 95–109.
16. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. К., 1976.

Бондаренко Анастасія

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ТА ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ ЛІТОПИСУ САМІЙЛА ВЕЛИЧКА

Козацькі літописи є продовженням літописної традиції, започаткованої за часів Київської Русі. Вони відобразили складні історичні перипетії української історії, зокрема визвольної війни середини XVII століття, до подій якої була прикута пильна увага літописців, котрі й самі часто були їх учасниками. Вагоме місце у козацькому літописанні відводиться літопису Самійла Величка.

Літопис канцеляриста війська Запорозького Самійла Васильовича Величка завжди привертав до себе увагу вчених. Адже це наймонументальніший твір, який знала давня українська історіографія.

У літературознавстві точаться дискусії стосовно жанрової своєрідності твору. Уже сам автор у назвах обох його частин закодував ключ до розшифрування кожної із них, як окремої одиниці: «Сказанія» і «Повѣствованія». Загалом літопис Самійла Величка відносять до жанру літопису, однак стосовно цього віднаходимо критичні зауваження про те, що твір «більше схожий на збірник, аніж на стрункий твір» [6, с. 23–24], оскільки серйозні аргументи в цьому плані вперше висунуто лише автором розвідки «Начало исторической деятельности Богдана Хмельницкого (1873) Г. Карповим. «Собственно лѣтописным сводом, – зауважує він, – можно назвать только одну лѣтопись Самовидца; сочинения же Грабянки й Величка составлены не посредством точного сведения, шивания лѣтописныхъ записок, рассказовъ самовидцевъ, подлинныхъ документовъ й т.п., а скорѣй через переработку матеріала въ формѣ истории или романа» [6, с. 215].

М. Возняк в «Історії українського письменства» вказує на двоїпостасність Літопису Величка, у чому його підтримує дослідник давнього письменства Валерій Шевчук, наголошуючи на тому, що приймати жанри треба такими, якими вони витворилися й функціонували в часи існування пам'яток, а не підганяти ті жанри під витворені в часі пізнішому [12, с. 14].

Д. Чижевський, мовби продовжуючи сказане, наголосить, що Величків твір у більшій мірі, ніж, приміром, Літопис Григорія Грабянки, претендує на заміну оригінального українського повістярства, яке мало розвинуло на Україні в часи Бароко [11, с. 304].

М. Грицай пише, що твір Величка «нагадує велику історичну повість. Недарма письменник наголошував на тому, що його твір є цілісне «сказаніє», життєва легенда про героїчне минуле українського народу, а в Грабянки лише окремі розділи є «сказаніями» [5, с. 121, 72].

Зазначимо, що Літопис Самійла Величка дійшов до нас не повністю: є в ньому дефекти на початку, в середині (роки 1649–1652) і в кінці. Прогалину (відсутність кінця першої, другої, третьої, четвертої і п'ятої частин першого тому) видавці заповнили матеріалом з іншого твору Величка – «Космографії», яку він продиктував уже сліпим. Двох аркушів бракує у другому томі, третій – залишився незакінченим.

Самійло Величко поділив свій твір на три томи, до кожного з яких подав свій заголовок. Перший і другий томи супроводжують передмови, в яких автор, на думку Д. Чижевського, розвиває «деякі основи свого історичного світогляду та своєї історичної «методології» [11, с. 302]. З'ясування останнього важливе, оскільки проливає світло на характер твору, мету його написання, композиційні особливості, критерії добору фактів, документів, інтерпретацій подій, їхньої оцінки і сприйняття у контексті національної історії. Важливо, що твір Величка з'явився друком більш, як через сто років після смерті автора.